

**ПРАВА ДИТИНИ
В ПРАВОВОМУ
КОНТЕКСТІ**

*(МЕТОДИЧНИЙ ПОРАДНИК ДЛЯ
КЛАСНОГО КЕРІВНИКА)*

СТЕЦЬОК Г.О.

Зміст

Вступ	3
1. Що таке права, свободи та обов'язки?	4
2. Нормативно – правові акти стосовно прав людини.	4
3. Планування роботи школи, класного керівника щодо правовиховної роботи	5
4. Що має знати класний керівник з питань захисту прав дитини (витяги з нормативних документів)	6
4.1 Насильство в сім'ї	6
4.2 Використання дитячої праці	9
4.3. Права та обов'язки батьків. Відповідальність за невиконання батьківських обов'язків	14
4.4. Юридична відповідальність неповнолітніх	26
Використана література	39
Додатки	40

Вступ

Сучасне суспільство вимагає від школи виховання майбутнього громадянина України, який би був не тільки розумним та вихованим, але й мав елементарну правову культуру. Це питання в сьогоденні постає досить гостро, адже більшість громадян взагалі не знають елементарних речей для свого правового захисту. Воно породжує юридичну безграмотність, що призводить до збільшення рівня злочинності, масового обману населення, грошових махінацій.

Тому кожен вчитель, на якого покладається місія виховання майбутнього громадянина, має знати правовий мінімум щодо захисту прав дитини, людини. Адже не всі мають юридичну базу з даного питання.

Саме для цього я пропоную посібник, в якому зібрані витяги з правових актів, що регулюють питання захисту прав людини і дитини, орієнтовне планування роботи школи, класного керівника, розробки заходів, виховних годин. Одним із розділів є матеріал, який стосується роботи з батьками по попередженню насильства в сім'ї, по використанню дитячої праці, по вихованню та доглядом за дітьми.

1. Що таке права, свободи та обов'язки?

Права людини – невід'ємні й обов'язкові для дотримання можливості життєдіяльності, надані людині від природи, без яких вона не може повноцінно існувати як людська істота.

Свободи людини – суб'єктивне право особи, яке являє собою способи її можливої поведінки.

Право є тим, реалізацію чого держава гарантує, свобода ж є простором, в який державі не можна втручатися. В правовій державі дотримання прав і свобод гарантується.

Основними принципами у сфері захисту прав і свобод людини є :

- ✓ рівноправність громадян
- ✓ єдність прав і обов'язків громадян
- ✓ неприпустимість зловживання правом
- ✓ гарантованість конституційних прав і свобод
- ✓ взаємна відповідальність людини і держави.

Права людини поділяються на політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні.

2. Нормативно – правові акти стосовно прав людини:

- ✓ міжнародні – Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р), Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права (ООН, 1966 р), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ООН, 1966 р), Європейська конвенція про права і свободи людини (Рада Європи, 1950 р), Європейська соціальна хартія (Рада Європи, 1961 р), Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р);
- ✓ державні – Конституція України (розділ II, ст.ст. 21-68), Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав

людини», Закон України «Про загальну середню освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про охорону дитинства» та інші нормативно-правові акти;

- ✓ Місцеві – обласна, районна програми правової освіти населення на 2011 – 2015 роки.

3. Планування роботи школи, класного керівника щодо правовиховної роботи

Усі загальношкільні заходи плануються та вносяться до річного плану роботи школи на навчальний рік. На його основі складається планування роботи усіх учасників навчально-виховного процесу: адміністрації, класних керівників, учителів – предметників. Саме тому потрібно детально спланувати правовиховну роботу та затвердити систему роботи над цим питанням (Додаток 1, 2).

Але роботу потрібно проводити не тільки серед педагогічних працівників і дітей, але й серед батьків, адже саме з родинного виховання дитина формує свій погляд на багато важливих речей (Додаток 3).

4. Що має знати класний керівник з питань захисту прав дитини (витяги з нормативних документів)

Усі люди на Землі мають рівні права та свободи. Ці права закріплені Загальною Декларацією прав людини, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1948 році.

Ваша дитина, як і будь-яка інша людина, має рівні людські права. Права дитини закріплені Конвенцією про права дитини, проголошеною Генеральною Асамблеєю ООН 20.02.89 р.

4.1 Насильство в сім'ї

Домашнє насильство завжди вважалось «приватною справою» сім'ї і лише впродовж останніх 40 років про цю проблему говорять як про проблему цілого суспільства.

Насильство в сім'ї є одним з найбільших порушень конституційних прав людини – права на життя та особисту недоторканість.

Насильство в сім'ї – це не лише побої та сексуальне насильство. Згідно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» (далі - Закон) від 15.11.2001 року № 2789 насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Згідно зі статтею 3 Закону органами та установами, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, є: спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї (Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України); відповідні підрозділи органів внутрішніх справ; органи опіки і піклування; кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

У Розділі III Закону передбачено спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї, до яких відносяться: офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; взяття на профілактичний облік членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї; встановлення захисного припису; стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї. Крім того, у разі вчинення особою насильства в сім'ї, після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, ця особа направляється до кризового центру для проходження корекційної програми. Проходження корекційної програми для такої особи є обов'язковим (статті 10, 12-14 Закону).

Також, згідно зі статтею 15 Закону члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність.

Кримінальний кодекс України передбачає можливість притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення незаконного насильства незалежно від того чи вчинене таке насильство щодо жінки, чи щодо чоловіка, в сім'ї, в громадських місцях, на виробництві тощо.

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми (стаття 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення). При цьому, верхня межа санкцій зазначеної статті Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративне стягнення у виді адміністративного арешту на строк до п'ятнадцяти діб, що є винятковим і досить суворим заходом адміністративного впливу на правопорушника.

Слід відмітити, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 року № 2154-р затверджено План заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року, основною метою якої є привернення уваги українського суспільства і його лідерів до актуальної проблеми подолання насильства в сім'ї як до порушення прав людини і залучення всіх громадян до боротьби з цим явищем.

4.2 Використання дитячої праці

Стаття 3 Конвенції про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці

В цілях цієї Конвенції термін "найгірші форми дитячої праці" включає:

а) усі форми рабства або практику, подібну до рабства, як наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

б) використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав;

в) використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності, зокрема, для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах;

г) роботу, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей.

Права неповнолітніх у трудових правовідносинах

Неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України (стаття 187 Кодексу Законів про працю України (далі - КЗпП).

Особливості прийняття і звільнення неповнолітніх

Для осіб, які не досягли вісімнадцяти років, випробування при прийнятті на роботу не встановлюється (стаття 26 КЗпП).

Не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років.

Як виняток, за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років.

Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює (стаття 188 КЗпП).

Держава забезпечує надання додаткових гарантій молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних або вищих навчальних закладах, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і якій надається перше робоче місце, дітям (сиротам), які залишилися без піклування батьків, а також особам, яким виповнилося п'ятнадцять років і які за згодою одного із батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу.

Для працевлаштування зазначених категорій громадян місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад за поданням центрів зайнятості встановлюють квоту робочих місць для підприємств (об'єднань), установ і організацій незалежно від форм власності та організаційних форм з чисельністю працюючих понад 20 осіб для бронювання ними до 5 відсотків загальної кількості робочих місць, у тому числі з гнучкими формами зайнятості (стаття 5 Закону України «Про зайнятість населення»).

Відмова у прийнятті на роботу і професійне навчання на виробництві особам, направленим в рахунок броні, забороняється. Така відмова може бути оскаржена до суду (стаття 196 КЗпП).

Звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей. При цьому звільнення з підстав, зазначених в пунктах 1, 2 і 6 статті 40 КЗпП (зміна в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників; виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваним роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на працівника обов'язків вимагає доступу до державної таємниці; поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу) провадиться лише у виняткових випадках і не допускається без працевлаштування (стаття 198 КЗпП).

Батьки, усиновителі і піклувальник неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі й строкового, коли

продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси (стаття 199 КЗпП).

Працевдатній молоді - громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років.

Молодим спеціалістам - випускникам державних навчальних закладів, потреба в яких раніше була заявлена підприємствами, установами, організаціями, надається робота за фахом на період не менше трьох років (стаття 197 КЗпП). Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 992 від 22.08.1996р.

Охорона праці неповнолітніх

Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові (стаття 191 КЗпП).

Забороняється залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні (стаття 192 КЗпП).

На кожному підприємстві, в установі, організації, має вестися спеціальний облік працівників, які не досягли вісімнадцяти років, із зазначенням дати їх народження (стаття 189 КЗпП).

Забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

Перелік важких робіт і робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх,

затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31 березня 1994 року № 46.

Забороняється також залучати осіб молодше вісімнадцяти років до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Ці норми диференційовані в залежності від статі і віку неповнолітніх працівників і затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 22 березня 1996 року № 59.

Робочий час та час відпочинку неповнолітніх

Для неповнолітніх встановлюється скорочена тривалість робочого часу, а саме: для працівників віком від 16 до 18 років - 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) - 24 години на тиждень (стаття 51 КЗпП).

Для робітників віком до вісімнадцяти років норми виробітку встановлюються виходячи з норм виробітку для дорослих робітників пропорціонально скороченому робочому часу для осіб, що не досягли вісімнадцяти років.

Для молодих робітників, які поступають на підприємство, в організацію після закінчення загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, курсів, а також для тих, що пройшли навчання безпосередньо на виробництві, в передбачених законодавством випадках і розмірах та на визначені ними строки можуть затверджуватись знижені норми виробітку. Ці норми затверджуються власником або уповноваженим ним органом за погодженням з профспілковим комітетом (стаття 193 КЗпП).

Особам віком до вісімнадцяти років надається щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день (стаття 75 КЗпП).

Щорічні відпустки працівникам віком до вісімнадцяти років надаються у зручній для них час. Щорічні відпустки працівникам віком до вісімнадцяти років повної тривалості у перший рік роботи надаються за їх заявою до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації (стаття 195 КЗпП).

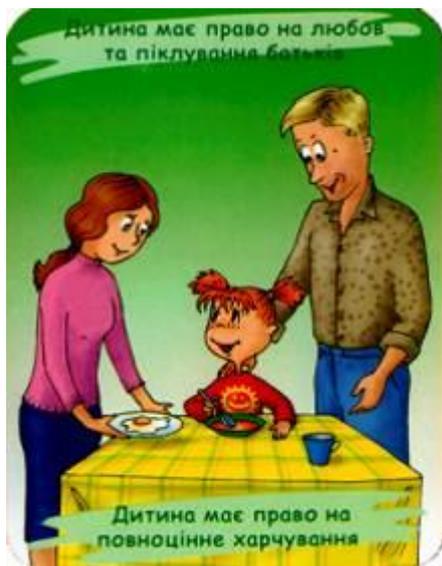
Оплата праці неповнолітніх

Заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи.

Праця працівників молодше вісімнадцяти років, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їх щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників.

Оплата праці учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів, які працюють у вільний від навчання час, провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Підприємства можуть встановлювати учням доплати до заробітної плати (стаття 194 КЗпП).

4.3. Права та обов'язки батьків. Відповідальність за невиконання батьківських обов'язків

Законодавством України передбачено відповідальність батьків не лише за шкоду, завдану їхніми дітьми, а й за неналежне виконання своїх батьківських обов'язків.

Відповідальність батьків передбачена: Сімейним кодексом України

Стаття 141. Рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини

1. мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою;
2. розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Стаття 155. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків

1. здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності;

2. батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини;

3. відмова батьків від дитини є неправомірною, суперечить моральним засадам суспільства;

4. ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.

Стаття 180. Обов'язок батьків утримувати дитину

1. Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Стаття 181. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину

1. способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними;

2. за домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі;

3. за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі;

4. у разі виїзду одного з батьків за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

5. якщо місце проживання батьків невідоме або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, дитині призначається тимчасова державна допомога. Порядок призначення цієї тимчасової державної допомоги визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 164. Підстави позбавлення батьківських прав

1. Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:

1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;

2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;

3) жорстоко поводяться з дитиною;

4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;

5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;

б) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

2. Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав з підстав, встановлених пунктами 2, 4 і 5 частини першої цієї статті, лише у разі досягнення ними повноліття.

3. Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав щодо усіх своїх дітей або когось із них.

4. Якщо суд при розгляді справи про позбавлення батьківських прав виявить у діях батьків або одного з них ознаки злочину, він порушує кримінальну справу.

Стаття 165. Особи, які мають право звернутися з позовом до суду про позбавлення батьківських прав

1. Право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я або навчальний заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Стаття 166. Правові наслідки позбавлення батьківських прав

1. Особа, позбавлена батьківських прав:

1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;

2) перестає бути законним представником дитини;

3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;

4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;

5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);

б) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

2. Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини.

Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину.

Стаття 170. Відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав

1. Суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав у випадках, передбачених пунктами 2-5 частини першої статті 164 Сімейного кодексу України, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам – за їх бажанням або органів опіки та піклування.

2. У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків.

У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення

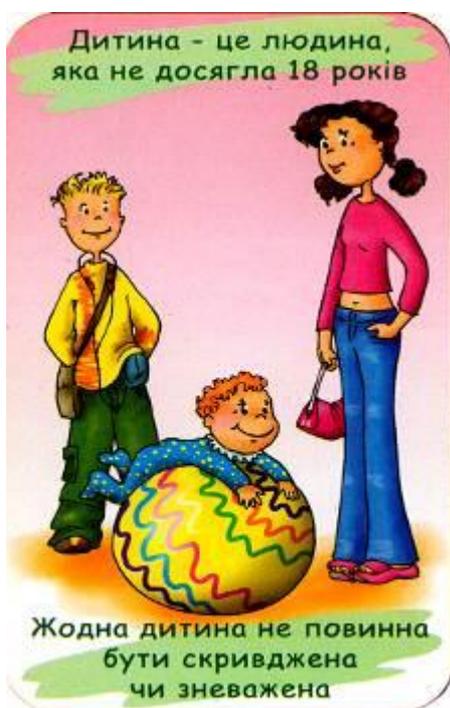
звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав.

З таким позовом до суду має право звернутися прокурор.

3. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини.

4. При задоволенні позову про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав суд вирішує питання про стягнення з них аліментів на дитину.

5. Положення частин першої – третьої цієї статті застосовуються до відібрання дитини від інших осіб, з якими вона проживає.

Законом України “Про освіту”

Стаття 59. Відповідальність батьків за розвиток дитини

1. Виховання в сім’ї є першоосновою розвитку дитини як особистості.

2. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини.

3. Батьки та особи, які їх замінюють, зобов’язані:

- постійно дбати про фізичне здоров’я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей; поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до державної і рідної мови, сім’ї, старших за віком, до народних традицій та звичаїв;

- виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, дбайливе ставлення до історико-

культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до своєї країни;

- сприяти здобуттю дітьми освіти у навчальних закладах або забезпечувати повноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу;

- виховувати повагу до законів, прав, основних свобод людини.

4. Держава надає батькам і особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї.

Стаття 60. Права батьків

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

- вибирати навчальний заклад для неповнолітніх дітей;

- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування навчальних закладів;

- звертатися до державних органів управління освітою з питань навчання, виховання дітей;

- захищати у відповідних державних органах і суді законні інтереси своїх дітей.

Кодексом про адміністративні правопорушення України

Стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей.

Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей -

тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом,

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Кримінальним кодексом України

Стаття 164. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей

1. Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні, - карається виправними роботами на строк до одного року або обмеженням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, - карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років.

Стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування

Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, - карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 167. Зловживання опікунськими правами

Використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна тощо) -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відділ державної реєстрації нормативно-правових актів, легалізації об'єднань громадян, правової освіти та правової роботи.

Адміністративна відповідальність батьків за протиправні дії неповнолітніх

Проблема відповідальності неповнолітніх за правопорушення є однією з найактуальніших у правовій науці, оскільки пов'язана із завданнями виховання підростаючого покоління і запобіганням правопорушенням серед неповнолітніх. Удосконалення протидії адміністративним правопорушенням неповнолітніх включає й підвищення ефективності застосування заходів адміністративно-примусового впливу до батьків або осіб, які їх замінюють. Виховання дітей і піклування про них — основний обов'язок громадян України (ст. 52 Конституції). У зв'язку з цим батьки наділяються батьківськими правами та обов'язками, зміст яких розкривається у законодавстві. Дане положення передбачає необхідність розглянути, які наслідки, з точки зору закону, виникають у разі невиконання, порушення цього обов'язку. Невиконання батьками і особами, які їх замінюють, своїх обов'язків, може полягати у тому, що вони не піклуються про моральне виховання, фізичний розвиток дітей, створення необхідних умов для своєчасного отримання ними загальної середньої та професійної освіти. Особлива небезпека порушення виконання батьківських обов'язків вимагає, щоб сімейна, цивільно-правова відповідальність поєднувались у необхідних випадках з адміністративно-правовими та кримінальними заходами впливу. Можливість застосування вказаних заходів повинна стримувати від порушень осіб, схильних до неналежного виконання своїх обов'язків, і одночасно має мобілізувати громадськість на подолання таких явищ.

Адміністративним і кримінальним законодавством передбачена відповідальність за дії чи бездіяльність, що: порушують обов'язки з

виховання, навчання, утримання дітей та підлітків; призводять до жорстокого поводження з ними; спрямовані на втягнення неповнолітніх у протиправну чи злочинну поведінку; порушують їх майнові, трудові та інші права; загрожують їх нормальному статевому розвитку тощо.

При вирішенні питання про відповідальність за дані протиправні дії враховується характер і наслідки порушень, особистість винного, наявність чи відсутність спеціальних обов'язків стосовно неповнолітнього, причини і мотиви дій дорослих.

Батьки або особи, які їх замінюють, наділені всіма необхідними правами з виховання і захисту прав та інтересів своїх дітей. Неналежне використання останніх, порушення чи зловживання ними у передбачених законом випадках тягнуть адміністративну відповідальність, яка є одним з видів юридичної відповідальності. Адміністративна відповідальність батьків або осіб, котрі їх замінюють, використовується як засіб правового захисту неповнолітніх, державної допомоги їм, запобігання чи усунення негативного сімейного впливу. Оскільки при її встановленні враховується, що неповнолітні поставлені в залежність (в тому числі і матеріальну) від батьків або осіб, які їх замінюють.

Відповідно до ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КпАП) ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Особливість юридичного складу даного проступку полягає у тому, що зазначений склад є матеріальним. Він передбачає як шкідливі наслідки неправомірну поведінку дітей. Протиправна поведінка неповнолітніх виступає ознакою, яка впливає на ступінь кваліфікації діяння, встановленого ст. 184 КпАП.

Відповідальність батьків або осіб, які їх замінюють, настає у разі, якщо ухилення винного від обов'язків з виховання та навчання дітей мало злісний

характер. Законодавець не зазначає: за яких саме умов дія чи бездіяльність батьків або осіб, які їх замінюють, матиме такий характер. Питання про те, чи було ухилення від виконання обов'язків злісним, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням тривалості та причин неналежного ставлення до виховання та навчання дітей; причин відсутності умов для їх успішного навчання; тривалості відсутності нагляду за поведінкою та навчанням дітей та інших обставин.

Виховання — це різнобічний процес, одним з елементів якого є нагляд за поведінкою дитини. Тому адміністративна відповідальність даної категорії осіб настає не тільки за ухилення від виконання обов'язків щодо виховання та навчання дітей, а також у зв'язку з протиправними діями останніх. Норми права, які передбачають даний вид відповідальності, містяться у ч. 3 та ч. 4 ст. 184 КпАП. У них зазначено: вчинення неповнолітніми у віці від 14 до 16 років адміністративних проступків або ж діянь, що містять ознаки злочину, якщо вони не досягли віку кримінальної відповідальності, тягне накладення адміністративних стягнень на батьків або осіб, які їх замінюють. У даному разі може виникнути питання про підстави відповідальності батьків — відповідальність настає за їх власну поведінку чи за протиправні дії дітей? Щодо цього у правовій літературі існують різні думки. Одні вчені вважають: батьки відповідають за свої дії, за те, що не здійснювали належного нагляду за дітьми або ж, що неналежним чином виховували останніх і не здійснювали нагляд за ними, в результаті чого діти вчинили протиправні дії. Зазначені норми КпАП України, визначаючи батьків або осіб, які їх замінюють, суб'єктами адміністративної відповідальності, не називають ті їх неправомірні дії, за які передбачається така відповідальність. Вони лише вказують на наслідки останніх, тобто на скоєння підлітками протиправних діянь.

Враховуючи, що адміністративна відповідальність настає лише за винні діяння, батьки або особи, котрі їх замінюють, притягуються у даному випадку до адміністративної відповідальності за таке винне невиконання чи

неналежне виконання обов'язків з навчання і виховання дітей та нагляду за ними, результатом якого стало вчинення неповнолітніми дій, заборонених нормами адміністративного чи кримінального права. Тому дані суб'єкти відповідають не тільки за «чужу» вину, а й за свою. Разом з тим їх адміністративна відповідальність не може мати місця до того часу, поки не має відповідного протиправного діяння неповнолітнього.

Отже, для настання адміністративної відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють, передбаченої ч. 3 та ч. 4 ст. 184 КпАП, необхідна наявність фактів протиправної поведінки двох спеціальних суб'єктів: батьків або осіб, котрі їх замінюють, та неповнолітніх. Також слід зазначити, що розглядаючи питання притягнення до адміністративної відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють, уповноважені державні органи та їх посадові особи повинні в кожному конкретному випадку встановити:

- а) ознаки у діях особи неделіктоздатно-го неповнолітнього того діяння, яке забороняється нормами адміністративного чи кримінального права;
- б) протиправність і винність дії чи бездіяльності батьків або осіб, котрі їх замінюють, які у результаті й призвели до протиправної поведінки неповнолітніх;
- в) причинний зв'язок між поведінкою батьків або осіб, які їх замінюють, та протиправними діяннями неповнолітнього .

Враховуючи викладене вище, можна дійти висновку, що для притягнення до адміністративної відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють, за ч. 1 ст. 184 КпАП, достатньо їх винної протиправної поведінки. Покладення відповідальності у інших випадках можливе за умови встановлення не тільки всіх елементів, які характеризують правопорушення, вчинене батьками або особами, котрі їх замінюють, а й протиправної поведінки неповнолітнього, що полягала у певних діях, наявності шкідливих наслідків, причинного зв'язку між його поведінкою і заподіяною шкодою, вини неповнолітнього. Оскільки у цих випадках для притягнення батьків або осіб, які їх замінюють, до адміністративної відповідальності недостатньо їх

власної протиправної поведінки, а потрібно встановити факт вчинення правопорушення чи скоєння злочину їх дитиною, то підставою цієї відповідальності є не окремий юридичний факт, а їх сукупність — фактичний склад.

4.4. Юридична відповідальність неповнолітніх

ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Малолітні особи не відповідають за заподіяну шкоду. Згідно ст. 1178 ЦК України за заподіяну шкоду особами, що не досягли 14 років несуть відповідальність їхні батьки (усиновлювачі), опікуни, навчальні, виховні та інші установи, якщо вони не доведуть, що шкоду було завдано не з їх вини.

І мати, і батько відповідають за малолітніх за принципом рівної дольової відповідальності. Вони несуть відповідальність за неналежне виконання своїх батьківських прав та обов'язків, які закріплені в Сімейному кодексі України, опікуни, усиновлювачі несуть аналогічну відповідальність.

У разі встановлення опіки за життя батьків, не позбавлених батьківських прав, відповідальність за завдану підопічним шкоду можуть нести солідарно як батьки малолітнього, так і його опікун.

При відшкодуванні шкоди, завданої малолітнім, не виключається можливість укладення письмового договору між особою, зобов'язаною відшкодувати завдану шкоду і потерпілим, чи проста домовленість між ними, що звільняє від необхідності звернення до суду.

Заклади, які зобов'язані здійснювати нагляд за малолітніми – це навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, приватні школи, спеціальні навчальні заклади. Вони несуть відповідальність, якщо не доведуть відсутність своєї вини. На заклад, де діти знаходяться невизначений час обов'язок відшкодування шкоди не покладається.

Установа, яка відшкодувала шкоду, має право пред'явити зворотню вимогу до особи, винної у її завданні, яка порушила вимоги педагогічного характеру, наслідком чого стала неправомірна поведінка дитини.

Відповідальність всіх вище перелічених осіб – це відповідальність за власну вину. У зв'язку з цим вони позбавлені права регресної вимоги до малолітнього при досягненні ним повної дієздатності – тобто повноліття (18 років).

Щодо цивільної відповідальності осіб віком 14-18 років, то неповнолітній самостійно відповідає за невиконання договору, укладеного ним самостійно, а також за згодою батьків.

Однак, якщо в неповнолітнього немає майна, достатнього для відшкодування збитків, додаткову відповідальність несуть його батьки.

У випадку заподіяння шкоди неповнолітнім у віці від 14 до 18 років він відповідає на загальних підставах. Якщо в нього немає майна чи заробітку достатнього для відшкодування шкоди, шкода відшкодовується цілком чи у частині, якої не вистачає, його батьками.

У разі відшкодування зазначеної шкоди, батькам надається право довести, що шкоду було завдано не з їх вини.

Обов'язок батьків чи закладу, який за законом здійснює функції піклувальника відшкодувати шкоду припиняється:

- 1) після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття;
- 2) коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди.

Батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом 3-х років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Адміністративним правопорушенням визнається протиправна винна дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного порушення 16-річного віку.

До осіб віком 16-18 років, які вчинили адміністративне правопорушення застосовуються заходи впливу:

- 1) зобов'язання публічно попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам чи педагогічного, трудового колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

У разі вчинення особами віком 16-18 років правопорушень, передбачених наступними статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення (у тексті – КУпАП), вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах:

- 44 (незаконне вироблення, придбання, зберігання, перевезення наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збути в невеликих розмірах);
- 51 (дрібне розкрадання державного або колективного майна);
- 121-127 (порушення водіями правил експлуатації транспортних засобів);
- ч. 1, 2 статті 130 (керування транспортними засобами в стані сп'яніння);
- 173 (дрібне хуліганство);
- 174 (поширювання неправдивих чуток);
- 185 (злісна непокора розпорядженню або вимозі працівника міліції чи їх образа);
- 190-195 (порушення громадянами порядку придбання, зберігання, передача іншим особам або продаж вогнепальної, холодної або пневматичної зброї);

З урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника до зазначених осіб (за винятком ст. 185 КУпАП) можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП:

1. попередження;
2. штраф;
3. сплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення правопорушення;

4. конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення правопорушення;

5. позбавлення спеціального права (до 3 років);

6. виправні роботи (до 2-х місяців, 20 % від зарплати);

7. адміністративний арешт (до 15 діб).

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх постійно привертає до себе увагу.

На сьогодні це зумовлено тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду і становлять одну з найбільш кримінально уражених верств населення.

Соціальна занедбаність неповнолітніх за умов плюралізму поглядів, відсутності чітких моральних орієнтирів сприяє виникненню та поширенню негативних явищ в середовищі неповнолітніх.

За сучасних умов розвитку суспільства визнається, що для неповнолітніх злочинців недостатнім є застосування лише медико-педагогічних заходів. У певних випадках держава змушена притягувати їх до кримінальної відповідальності.

Чинне законодавство передбачає, що кримінальній відповідальності та покаранню підлягають особи, яким до скоєння злочину виповнилось 16 років (ст. 22 КК України). Лише за деякі злочини, спеціально вказані в законі, кримінальна відповідальність може настати з 14 років.

Згідно ч. 2 ст. 22 КК України особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за:

- умисне вбивство (статті 115-117 КК України);
- посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із

здійсненню правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443 КК України);

- умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398 КК України);

- умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398 КК України);

- диверсію (стаття 113 КК України);

- бандитизм (стаття 257 КК України);

- терористичний акт (стаття 258 КК України);

- захоплення заручників (статті 147 і 349 КК України);

- згвалтування (стаття 152 КК України);

- насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153);

- крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308 КК України);

- грабіж (статті 186, 262, 308 КК України);

- розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308 КК України);

- вимагання (статті 189, 262, 308 КК України);

- умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399 КК України);

- пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277 КК України);

- угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278 КК України);

- незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 278 КК України);

- хуліганство (стаття 296 КК України).

Разом з тим, вже з 16, а не з 14 років, настає кримінальна відповідальність за вбивство з необережності і умисне легке тілесне ушкодження.

Кримінальний кодекс України, враховуючи біологічні, соціальні та психологічні особливості неповнолітніх, по-новому визначає їх кримінальну відповідальність та покарання.

Це означає, що вперше у вітчизняному КК у спеціальному розділі (розділ XV Загальної частини) сконцентровані питання щодо: видів покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх злочинців; призначення їм покарання; звільнення неповнолітніх, які скоїли злочини, від кримінальної відповідальності та покарання; погашення та зняття судимості.

Якщо загалом характеризувати ці положення, то висновок один – порівняно з дорослими, злочинці-неповнолітні мають привілейований кримінально-правовий статус.

По-перше, чинний КК України виділяє окрему систему покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, визнаних винними у скоєнні злочину. Відповідно до ст. 98 КК України до неповнолітніх можуть бути застосовані лише п'ять видів основних покарань (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк), а також два види додаткових (штраф та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю).

Водночас їх не можна карати, наприклад, обмеженням волі та довічним позбавленням волі.

На відміну від дорослих, у них не можна конфісковувати майно.

По-друге, КК України передбачив особливі розміри покарань неповнолітніх. Так, максимальний розмір штрафу для такої особи може становити п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для дорослих – тисяча, а в деяких випадках – і більше). Якщо громадські роботи дорослим можуть бути призначені на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, то неповнолітнім – від тридцяти до ста двадцяти годин. Покарання у вигляді виправних робіт може бути призначено неповнолітньому на строк від двох місяців до одного року, тоді як дорослому – від шести місяців до двох років. Також зменшено розмір відрахувань із суми заробітку засудженого-

неповнолітнього: він становить 5-10 відсотків (для дорослих 10-20 відсотків). Коротший для неповнолітніх і строк арешту, а позбавлення волі їм може бути призначено на строк не більш як 10 років (і лише за умисне позбавлення життя людини – до 15 років).

Ще вужче коло покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх, які не досягли 16-річного віку. Переважна більшість санкцій єдиним покаранням за вчинення такими особами злочинів передбачає позбавлення волі на певний строк. Лише в ч. 1 ст. 185 КК України (крадіжка, що карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років), ч. 1 ст. 186 КК України (грабіж, що карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до чотирьох років), ч. 1 ст. 277 КК України (пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, що карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років) альтернативою позбавлення волі є штраф.

У ч. 1 ст. 296 КК України (хуліганство, що карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років) єдиним покаранням, що може бути застосовано до таких неповнолітніх, є штраф.

По-третє, КК України (ст. 97) передбачає можливість звільнення неповнолітнього, який уперше скоїв злочин невеликої тяжкості, від кримінальної відповідальності. Але за умови, що виправлення цього неповнолітнього можливе без застосування покарання. Дійшовши такого висновку, суд застосовує до підсудного неповнолітнього примусові заходи виховного характеру.

По-четверте, виходячи з принципів гуманізму, КК України встановлює для неповнолітніх особливу підставу для звільнення від покарання. Йдеться про ситуацію, коли неповнолітній, який скоїв злочин невеликої або середньої тяжкості, щиро покався і в подальшому поведився бездоганно з правової точки зору. У цьому разі суд, дійшовши на момент встановлення вироку висновку про недоцільність застосування покарання до такого неповнолітнього, може звільнити його від покарання і застосувати до нього примусові заходи виховного характеру (застереження; обмеження дозвілля; передання неповнолітнього під нагляд батьків, педагогічного чи трудового колективу, інших осіб; покладення на нього обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду; направити неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи).

Це особливо треба мати на увазі батькам, щоб не дивувалися потім, що за скоєння однакового злочину одне чадо опинилося за ґратами, інше – на волі. Зможете довести суду виховний потенціал своєї сім'ї, колективу, де навчається чадо – позбавите його “неба у клітинку” і подальшої долі рецидивіста. Зрозуміло, що такого привілею для дорослих злочинців не передбачено.

Пам'ятка для батьків

Кожна дитина має право

- на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку;
- на захист здоров'я та медично-санітарне обслуговування;
- на захист від поганого поводження, від відсутності турботи з боку батьків або тих, хто забезпечує за нею догляд;
- на захист від жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність людини, видів дій чи покарання;
- на захист від будь-якого покарання;
- на захист від сексуальних домагань;
- на проживання з батьками та на підтримку контакту з батьками у разі їх розлучення;
- на вільне висловлювання поглядів з усіх питань, що стосуються життя;
- на свободу думки, совісті, віросповідання;
- на особисте життя, на недоторканність житла, таємницю кореспонденції.

Коли права, дитини порушуються

- Коли не гарантована її безпека для життя та здоров'я, « Коли її потреби ігноруються,
- Коли стосовно дитини простежуються випадки насильства або приниження.
  - Коли порушується недоторканність дитини.
  - Коли дитину ізолюють.
  - Коли дитину залякують.

- Коли вона не має права голосу у прийнятті важливого для сім'ї рішення.

- Коли вона не може вільно висловлювати свої думки й почуття.
- Коли її особисті речі не є недоторканими.
- Коли її використовують у конфліктних ситуаціях із родичами.
- Коли дитина стає свідком приниження гідності інших людей.

Діти в суспільстві найбільш уразливі. Діти, права яких порушуються, часто стають соціально і психологічно дезадаптованими.

Як реагує дитина на порушення її прав?

- Їй стає важко спілкуватися з однолітками і дорослими (вона блазнює, б'ється, замикається в собі тощо).
- Її турбує особиста безпека й любов до неї.
- Вона часто буває в поганому настрої.
- Може втекти з дому
- Може вживати наркотики або алкоголь.
- Може заподіяти собі смерть.

ЩО БАТЬКИ МОЖУТЬ ЗРОБИТИ ДЛЯ СВОЄЇ ДИТИНИ?

- Пам'ятати, що дитина — це окрема особистість, яка має свої власні почуття, бажання, думки, потреби, які належить поважати.
- Забезпечити її фізичну безпеку. Упевнитися, що вона знає телефони 01, 02, 03, 04, імена та телефони близьких родичів і сусідів.
- Навчити її казати «Ні», навчити захищатися, вміти поводитися безпечно.
- Негайно припинити фізичну і словесну агресію щодо неї та інших людей.
- Знайти час для щирої розмови з дитиною кожного дня. Ділитися з дитиною своїми почуттями й думками.
- Пам'ятати про її вік та про те, що вона має особистісні особливості.

- Залучати її до обговорення тих сімейних проблем, які можуть бути для неї доступними.

- Залучати дитину до створення сімейних правил.

Пам'ятайте!

Дитина поважатиме права інших людей, якщо її права будуть поважатися, якщо вона сама буде складати правила поведінки і нести за них відповідальність.

Поради дорослим

<i>Робіть</i>	<i>Не робіть</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Радійте Вашій дитині. 2. Займаючись домашніми справами, наспівуйте щось. 3. Розмовляйте з дитиною спокійним, підбадьорливим тоном. 4. Слухайте дитину уважно, коли вона вам щось розповідає. 5. Будьте терплячим. 6. Щодня читайте дитині. 7. Не скупіться на нагороду: похвалу чи поцілунок. 8. Заохочуйте зацікавленість і уяву дитини. 9. Піклуйтесь про те, щоб у дитини були нові враження, про які вона могла б розповісти. 10. Допомагайте дитині вивчити її ім'я та адресу. 11. Якщо дитина почала щось 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Не перебивайте дитину, не кажіть, що ви все зрозуміли, не відволікайтеся, поки дитина не закінчила свою розповідь — тобто не дайте дитині запідозрити, що вас мало цікавить те, про що вона розповідає. 2. Не ставте занадто багато запитань. 3. Не заставляйте робити дитину те, до чого вона не готова. 4. Не змушуйте дитину щось робити, якщо вона «крутиться», втомила чи чимось схвильована. 5. Не потрібно весь час поправляти дитину, постійно повторювати: «Не так», «Перероби це». 6. Не кажіть: «Ні, вона не червона», краще скажіть: «Вона синя». 7. Не варто критикувати дитину навіть наодинці, тим більше в присутності інших.

<p>колекціонувати, займіться разом із нею.</p> <p>12. Відвідуйте разом з дитиною музеї, бібліотеки.</p> <p>13. Не втрачайте почуття гумору</p>	<p>8. Не слід встановлювати для дитини великої кількості правил: вона перестане звертати на них увагу.</p> <p>9. Не зловживайте стимулами для дитячих вражень — іграшками, поїздками тощо.</p> <p>10. Не порівнюйте дитину з іншими дітьми</p>
--	--

Голос дитини

- Окрім їжі, дайте мені теплосердечність, безпечний спокій і вашу любов.
- Дозвольте втішатися моїми замислами в цьому дивному світі постійних змін.
- Дайте мені доволі речей, якими я мала б змогу маніпулювати, доторкатися до них, нюхати, слухати, а навіть інколи й ламати.
- Дозвольте мені в міру моїх сил сідати, соватись, ставати, ходити, лазити і скакати.
- Не ідентифікуйте ваших почуттів і думок із природними потребами мого організму.
- Не кажіть, що я співаю, бавлюсь чи експериментую «забагато, задовго, зачасто».
- Не карайте мене, коли я хвилююся через невдачу, сама ж бо невдача є вже карою для мене.
- Говоріть до мене серцем і вашими руками, бо ваші слова не завжди мені зрозумілі.
- Нехай довкола мене живуть гарні, ніжні й лагідні люди. Нехай царює тут мир — передумова зростання.
- У вашій хаті відступіть мені на власність один куточок і частину вашої уваги і вашого часу.

- Дозвольте мені ставити запитання й одержувати чесні відповіді. Також експериментувати, шукати й досліджувати.
- Навчіть мене розуміти і відчувати красу й тішитися — радіти з усього, хоча б навіть і з найбільшої дурниці.
- Підтримуйте і заохочуйте мене до праці, навіть тоді, коли я ще роблю сотні помилок.
- Будьте терплячі до мого безладдя, я ж бо є тільки дитиною і учнем.
- Надайте і мені частину відповідальності, вивірену до моїх сил і зростання.
- Навчіть мене брати участь у розвагах, заняттях.
- Поважайте мої забави і з них робіть висновки, як даватиму собі раду із життям і його труднощами.
- Коли загадаєте мені зробити це або те, скажіть також як і чому?
- Зробіть усе, щоб я відчувала свою важливість і потрібність для вас і своє місце в планах нашої родини.
- Будьте для мене зичливі й людяні, щоб я навчалася відплачувати іншим тим самим.
- Покажіть, як дотримувати обіцянки.
- Не трактуйте мене як немовля, коли я хочу рости й бути великою,
- Нехай я ніколи не боятимуся утратити вашу любов.
- Не накидайте мені ваших переляків і острахів.
- Допоможіть мені зрозуміти різницю між функцією і дійсністю.
- Навчіть мене рівноваги, коли я впаду в гнів, але не лякатися гніву, коли він є виправданий і висловлює силу.
- Допоможіть мені помалу перемагати біль і марні забаганки. І тішитися майбутніми радощами.

Використана література:

1. Конституція України
2. Декларація прав людини
3. Конвенція ООН з прав дитини
4. Сімейний кодекс України
5. Кодекс про адміністративні правопорушення
6. Кримінальний кодекс України
7. Цивільний кодекс України
8. Закон України «Про освіту»
9. Підзаконні нормативно-правові акти
10. Інтернет-ресурси

План роботи з правового виховання

№ пп	Зміст заходу	Термін виконання	Відповідальний	Відмітка про виконання	
1.	Сформувати структуру правового виховання в Друженській ЗОШ І-ІІ ст.	Вересень	Стецюк Г.О.		
2.	Дібрати конспекти уроків, бесід та виховних годин у відповідності до віку дітей	Прот.року	кл.керівники		
3.	Опрацювання нормативно-правової літератури з питань навчально-виховного процесу	Прот.року	Педагогічний колектив, адміністрація		
5.	Проведення декади правових знань:	Жовтень	Вч.права, пед-орг.		
	- зустріч з дільничним інспектором міліції та сільським головою				
	- проведення тематичних виховних годин				
	Поповнити матеріали для ознайомлення педагогів та батьків з документами на тему: «На захист прав дитини»				
6.	Робота з учнями, які порушують дисципліну	Прот.року	Кл.керівники		
7.	Проведення Всеукраїнського тижня права присвяченого річниці прийняття Загальної декларації прав людини.	Грудень			
	- правовий кросворд				Стецюк Г.О.
	- тематичні виховні години				Кл.керівники
	- відкритий урок з курсу «Права дитини»				Вч.поч.класів
	- виховний захід для 1-4 класів «Знай свої права дитино»				Вч.поч.класів
	- конференція «Загальна декларація прав людини і її реалізація в Україні»				Стецюк Г.О.
	- конкурс плакатів «Права людини»				Кл.керівники
8.	Оновлення стенда «Права дитини», «Феміда»	Грудень	Пед.-орг. Стецюк Г.О.		
9.	Поновлення стенда «Здобуття загальної середньої освіти»	Січень	Стецюк Г.О.		
10.	Конкурс малюнків «Дружба починається з посмішки»	Лютий	Столяр Т.Ф.		
11.	Бесіда з учнями 6 класу «Твої права та обов'язки в школі та вдома»	Березень	Пед.-орг.		
12.	Декада правових знань	Квітень	Стецюк Г.О.		
	Подорож по удаву. Настільна правова гра				
	Не помились у виборі шляху. Правовий лабіринт (тренінг)				Стецюк Г.О., Ліпська С.К.
	Тематичні години інформування				Кл.керівники
13.	День Європи	21.05	Ліпська С.К., кл.керівники		

Орієнтовна тематика Батьківської лекторію з правового виховання

№ п/п	Тема лекторію	Хто проводить
1	Сімейне виховання. Правове регулювання виховання	Кл.кер.
2	Обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати батьків та його виконання	Кл.кер.
3	Праця молоді : законодавче закріплення	Вч.права
4	Цивільні права малолітніх і неповнолітніх	Вч.права
5	Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	Кл.кер.
6	Адміністративна відповідальність неповнолітніх	Вч.права
7	Права дитини. Правове регулювання та захист.	Кл.кер.

Диспут „ПРАВА ЛЮДИНИ“

Мета: навчити учнів сприймати права людини як реальні сторони буття, засвоїти зміст Загальної декларації прав людини, навчити дітей шукати істину шляхом вільного обміну думками

Правила диспуту:

Якщо залишаєшся на диспут - залишайся добровільно .

Якщо залишився - говори .

Якщо говориш - говори відверто .

Якщо слухаєш - слухай доброзичливо .

Якщо сперечаєшся - сперечайся тактовно .

Епіграф: *Кожна людина - це частинка держави.*

Питання диспуту:

1. Чи потрібно нині захищати людину і від кого і чого ?

2. Що означає для людини право на життя ?

3. Чи завжди гарантоване право на документальне закріплення свого походження?

4. Що означає право людини на прояв індивідуальності ?

У кожного учасника є витяг із Загальної декларації прав людини.

За результатами диспуту проводяться підсумки.

Загальна декларація прав людини

Громадянські права

Ст. 3 Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканість.

Ст. 13

1. Кожна людина має право вільно пересуватися й обирати собі місце проживання.
2. Кожна людина має право залишати будь-яку країну включаючи й свою власну, й повернутися назад.

Ст.15

1. Кожна людина має право на громадянство .
2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Ст.19.

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення, це право включає ... свободу шукати , одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами незалежно від державних кордонів.

Політичні права людини.

Ст.21.

1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.
  2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.
  3. Воля народу повинна бути основою влади уряду. Ст.20.
1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій.
  2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Соціальні права людини.

Ст.26.

1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, принаймні початкова і загальна.
2. Освіта має бути спрямована на розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод.
3. Батьки мають пріоритетне право у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Економічні права людини.

Ст 17

Кожна людина має право володіти майном як одноосібно, так і спільно з іншими.

Ст. 23

1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи та на захист від безробіття.
2. Кожна людина має право на рівну працю без жодної дискримінації.
3. Кожний працюючий має право на справедливую задовільну винагороду.

Культурні права людини.

Ст. 27.

1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства насолоджуватися мистецтвом.
- 2.Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів.

ЗАКОН І МИ

(бесіда за круглим столом)

МЕТА: ознайомити учнів схильних до правопорушень, з основними питаннями законодавства щодо підлітків і молоді, з найбільш поширеними прикладами правопорушень серед молоді з метою їх попередження серед учнів школи, розвивати інтерес дітей до читання літератури, матеріалів періодичної преси, слухання радіопередач, перегляду телепередач на правову тематику, виховувати у підростаючого покоління правову свідомість.

Учасники бесіди: учні, схильні до правопорушень.

Ведуча бесіди: учитель правознавства

ХІД БЕСІДИ

1. ВСТУПНЕ СЛОВО

Багато хто з учнів дивується, дізнавшись, що наші повсякденні вчинки часто мають правову оцінку.

Право, закони супроводжують людину впродовж усього життя. Щоб уміло і правильно користуватись своїми правами і добре виконувати свої обов'язки, не порушуючи прав і законних інтересів інших, треба знати законодавство.

Помилково думати, ніби сфера застосування права обмежуються покаранням осіб, які вчинили різні правопорушення.

Звісно, у вашому віці неможливо знати детально усі закони. Але основне, що стосується вас, ви повинні знати. Ці знання ви можете почерпнути з книг, газет, з уроків правознавства, виховних годин, радіо- і телепередач.

2. ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Що таке правознавство?

ВІДПОВІДЬ. Це суспільна наука про явища з життя співтовариства людей.

2. Що вивчає правознавство?

ВІДПОВІДЬ. Важливі явища суспільного життя - право, мораль, юридичні норми, закони, юридичні права та обов'язки, види юридичної відповідальності.

3. На яких принципах у нашому суспільстві ґрунтується право?

ВІДПОВІДЬ. На принципах моралі.

4. Яку відповідальність за свої аморальні вчинки несе людина віком до 14 років?

ВІДПОВІДЬ. Вона несе відповідальність перед школою, товаришами, сім'єю. При неодноразових порушеннях можлива відповідальність перед комісією у справах неповнолітніх.

5. Яку юридичну відповідальність несе людина в 14 років?

ВІДПОВІДЬ. У 14 років настає кримінальна відповідальність за вчинення ряду злочинів: убивство, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування, пограбування, розбій, крадіжку, злісне і особливо злісне хуліганство, розкрадання вогнепальної зброї, боєприпасів, наркотичних речовин, умисне вчинення дій, що можуть викликати аварію потягу, умисне знищення або пошкодження майна.

6. Яка відповідальність настає у 15 років?

ВІДПОВІДЬ. Майнова відповідальність за заподіяння майнової шкоди.

7. Яка відповідальність настає в 16 років?

ВІДПОВІДЬ. Кримінальна.

8. Яка відповідальність настає з 18 років?

ВІДПОВІДЬ. 18 років - це повне цивільне повноліття, коли настає відповідальність за всіма законами.

9. Які ви знаєте органи правопорядку?

ВІДПОВІДЬ. Суд, арбітраж, органи внутрішніх справ.

10. Що таке хуліганство?

ВІДПОВІДЬ. Це умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають неповагу до суспільства.

11. Як карається законом хуліганство?

ВІДПОВІДЬ. Позбавленням волі на строк до 1 року, виправними роботами на той же строк або грошовим штрафом, а злісне хуліганство - позбавленням волі від 1 до 5 років.

12. Чи були ви коли-небудь свідками хуліганства?

ВІДПОВІДАЄ КОЖНИЙ УЧАСНИК БЕСІДИ.

13. Чи допускав хтось із вас хуліганські дії щодо інших людей?

ВІДПОВІДАЄ КОЖНИЙ УЧАСНИК БЕСІДИ.

14. Що для кожного з вас є найбільшим злочином?

ВІДПОВІДАЄ КОЖНИЙ УЧАСНИК І ОБҐРУНТОВУЄ СВОЮ ДУМКУ

15. Поговоримо про право і школу. В якому законодавчому документі України закріплено право на освіту?

ВІДПОВІДЬ. В Конституції України.

16. А в яких документах у школі викладено обов'язки учнів?

ВІДПОВІДЬ. У Законі України про освіту, статуті школи, правилах для учнів.

17. Чи знаєте ви Правила для учнів?

ВІДПОВІДАЄ КОЖНИЙ УЧАСНИК.

18. Чи може учень працювати у вільний від навчання час, у період канікул, де саме? З якого віку? Що для цього потрібно? Чи знаєте ви, куди звернутись?

ВІДПОВІДЬ. Так, може з 14 років. Для цього потрібна заява батьків, дозвіл школи. Звертатися можна у соціальний відділ для молоді або в інспекцію у справах неповнолітніх.

19. Які правопорушення найчастіше бувають в нашій школі?

ВІДПОВІДАЄ КОЖНИЙ УЧАСНИК.

20. Ви стоїте на шкільному обліку як схильні до правопорушень. Чи знаєте ви, як треба себе поводити, щоб вас зняли з обліку?

ВІДПОВІДАЄ КОЖНИЙ УЧАСНИК, ПОЯСНЮЄ СВОЮ ДУМКУ.

21. Що ви розумієте під терміном «громадське місце»?

ВІДПОВІДЬ. Вулиці, вокзали, кінотеатри, магазини, установи, бібліотеки, музеї, салони громадських видів транспорту, житлові будинки, подвір'я житлових будинків, школи тощо.

22. Наведіть кілька прикладів протизаконної поведінки у громадських місцях, свідками яких ви були.

ВІДПОВІДАЄ КОЖНИЙ УЧАСНИК.

23. Розглянемо кілька прикладів з нашого шкільного життя.

ПЕРШИЙ ПРИКЛАД - ситуація зі шкільного життя.

Один з учнів ненавмисне розбив шибку у вікні коридору. І хоч цього ніхто не бачив, хлопчик сказав про свій вчинок класному керівникові і однокласникам, а прийшовши додому, розповів про неприємну подію батькам. Тато дістав скло потрібного розміру, наступного дня учень приніс її в школу. Техпрацівники допомогли вставити шибку.

Як ви вважаєте, цей вчинок можна вважати порушенням поведінки у громадському місці?

УЧНІ ВИСЛОВЛЮЮТЬ СВОЇ ДУМКИ.

ДРУГИЙ ПРИКЛАД - ситуація зі шкільного життя.

Скориставшись тим, що у шкільному коридорі нікого не було, учень порвав фотогазету, що висіла на стіні. Чи порушив цей учень правила поведінки у громадському місці, враховуючи те, що у скоєному він не признався.

ВІДПОВІДАЄ КОЖЕН УЧАСНИК, ОБГРУНТОВУЮЧИ СВОЮ ДУМКУ.

24. Чи є серед ваших знайомих працівники міліції?

25. Чи міг би ти стати на захист людини, яку б'ють, грабують чи хочуть убити?

ВІДПОВІДАЄ КОЖЕН УЧАСНИК.

26. Що означає «охороняти природу»?

ВІДПОВІДЬ. Не допускати такого впливу на навколишнє середовище, яке погіршувало б його. Це заходи проти викидів шкідливих газів у атмосферу, шкідливих стічних вод у річки, озера, моря. Виправляти помилки, допущені людьми в минулому: очищати річки і озера, відновлювати ліси, зберігати зникаючі види тварин і рослин.

27. Що таке власність неповнолітніх?

ВІДПОВІДЬ. Деякі особисті речі - одяг, книги та ін.

28. У яких випадках підліток може розпоряджатися цінним власним майном, наприклад, будинком, дачею, автомобілем?

ВІДПОВІДЬ. У випадках спадку, дарування у власності підлітка може бути будь-яке майно. Підліток, як і повнолітній, може володіти, користуватися, розпоряджатися цим майном.

29 Які ви знаєте основні обов'язки батьків і дітей?

ВІДПОВІДЬ. Обов'язок батьків - виховувати дітей, піклуватися про їхній фізичний і моральний розвиток, про підготовку їх до праці. Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей, а в разі потреби неповнолітніх непрацездатних дітей. Обов'язок дітей піклуватися про батьків. У разі, якщо батьки непрацездатні і потребують допомоги, повнолітні працездатні діти їх утримують.

30. Де, коли, в яких випадках людині можуть стати у нагоді юридичні знання?

ВІДПОВІДЬ. Коли людина сама порушила закон або коли допущено порушення закону щодо неї.

31. Порівняйте дві галузі знань: медицину і правознавство. Скажіть, що спільне ви бачите між ними?

ВІДПОВІДЬ. Лікування людей: медицина лікує тіло, а правознавство - розум, вчинки людей. 3.

ПІДСУМКИ БЕСІДИ. Запитання до учнів.

1. Що нового для себе ви дізналися з бесіди «Закон і ми»?
2. Що повчальне для себе ви почули?

3. Яку користь принесла кожному з вас ця бесіда?
4. Які питання правовиховного спрямування варто розглянути на черговому засіданні «круглого столу»?

ВИСНОВОК.

Дитина та її права

(бесіда "за круглим столом" для батьків)

Мета. Ознайомити батьків з основними положеннями Конвенції про права дитини

Обладнання. Конвенція про права дитини; Конституція України; газетні та журнальні статті; вислови:

Хід бесіди

Вступне слово вчителя.

16 липня 1990 року назавжди залишиться в історії українського народу великим і пам'ятним днем. Україна здобула волю і незалежність. Перед усім світом постала держава з давньою славною історією, оригінальною духовною культурою, з своїми символами, мовою, чесними, працьовитими, миролюбними людьми - українським народом.

За 10 років існування суверенної України значно зріс авторитет нашої держави на міжнародній арені. Про це свідчить вступ України до Ради Європи, інтенсивний і плідний діалог з такими поважними міжнародними організаціями як Європейський Союз, Північноатлантична Асамблея, Центральноєвропейська Ініціатива, а також двосторонні зв'язки з багатьма державами.

Важливим документом, який був схвалений Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1989 року, стала Конвенція про права дитини, ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 року.

Сьогодні ми ознайомимося з основними принципами цього важливого документа і обговоримо ряд суттєвих питань, що стосуються дітей. Найперше, що ж таке Конвенція? Конвенція - це угода, договір між державами з якого-небудь питання. А ратифікувати - означає затверджувати міжнародний договір.

Отже, 27 лютого 1991 року Верховна Рада України затвердила Конвенцію про права дитини, проголошену 20 листопада 1989 року Генасамблеєю ООН. Проголошення і схвалення цього важливого документа свідчить про те, що держави-учасниці дбають про своє майбутнє, готові вжити необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації, зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які є необхідними для її благополуччя.

Про що ж говориться у цьому документі? Перед вами - текст Конвенції. У статті б сказано, що кожна дитина має невід'ємне право на життя. Текст цієї статті близький до ст. 27 Конституції України, в якій сказано, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати права людини. В Конвенції держави-учасниці зобов'язуються забезпечити виживання і здоровий розвиток дитини. Зверніть увагу на ст. 7, де говориться, що дитина має право не розлучатися зі своїми батьками. Всупереч їхньому бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи, згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосованих закону і процедур, що таке розлучення потрібне в інтересах дитини... Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати свої власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, які торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до віку і зрілості.

А тепер поглянемо, чи завжди так у нашому житті. Буває, що батьки розлучаються, ніхто з них не рахується з думкою дитини щодо того, з ким вона хоче бути, кожен старається зробити так, як йому вигідно, а від цього страждають діти, які часто втікають від одного з батьків до іншого, до бабусь і дідусів, а то й опиняються на вулиці.

Напевне, кожен з вас читав лист «Вустиами немовляти», надрукований в газеті «Порадниця», в якому дівчина п'ятикласниця виливає біль своєї душі, просить допомоги. А суть в тому, що мати хоче розлучитися з батьком, який зраджує їй. Дівчинка любить своїх батьків, але робить висновок: «Якщо ми житимемо без тата, у нас у сім'ї буде спокій».

Або ще один випадок. Дівчинка кинулася з даху багатоповерхового будинку, в якому оселився її батько з новою сім'єю, залишивши їх з мамою та братиком без шматка хліба.

А скільки ми зустрічаємо випадків, коли матері чи батьки відмовляються від своїх дітей, залишаючи їх напризволяще. Напрошуються слова:

*Чи я українець? Чи я окрянець?
З якого я краю і чий я окраєць?
Якої хлібини я крихта солоня?
Якій нелюдінці я виходець з лона?
Яка мене мати на світ породила?
Без роду, без імені в люди пустила?
Лежав і мовчав я під кебом високим,
І в небі відлунням пливли її кроки.
Світи оніміли у мить безнадії.
Матусю! Шевченкові плачуть Марії.
Всі покритки й наймички горді синами,
Ой, чули б Ви, мамо, як кликав я мами...
І нині я кличу: «Знайдися, Матусю!
За те, що вродила, тобі поклонюся!»*

У Конвенції також сказано, що батьки несуть однакову відповідальність за виховання і розвиток дитини. Але дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена свого сімейного оточення, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою. Держави-учасниці, які визнають і дозволяють існування системи всиновлення, забезпечують, щоб першочергово враховувалися Інтереси дитини.

Та вдумаймося у слова відомого вченого Рубінштейна: «Найдорожчі і найкращі люди в дитини - це батьки. Потреба у батьківській любові не тільки найміцніша із всіх людських потреб, а й найдовша».

Усі ми знаємо, що смертність в Україні перевищує народжуваність. Але, можливо, не всі знають про те, що Україна є своєрідним «рекордсменом» щодо дитячої смертності. За останні роки, як зауважила доктор медичних наук Ніна Марковська, вроджені вади, хвороби органів дихання та інші захворювання виринають із життя від семи до тридцяти відсотків малюків.

У статті 24 Конвенції сказано, що держави-учасниці визнають право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я і засобами лікування хвороб та відновлення здоров'я. Держави-учасниці вживають необхідних заходів для забезпечення необхідної медичної допомоги та охорони здоров'я всіх дітей.

- А чи серйозно відноситеся ви до періодичних медичних оглядів дітей?

- Чи приділяєте належну увагу режиму дня і харчування своєї дитини?

- Як реагуєте на шкідливі звички дітей - куріння, вживання алкоголю? Чи знаєте про те, що за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, куріння - це причина 20% смертей, а 0,25 л горілки для 12-13-річних дітей є уже смертельною дозою.

У статті 33 Конвенції сказано, що держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, включаючи адміністративні, законодавчі й соціальні, а також заходи в галузі освіти з тим, щоб захистити дітей від вживання наркотичних засобів і психотропних речовин. Ми з вами знаємо, що в Україні заборонено продаж тютюнових виробів дітям. Але дуже часто на місцях ми бачимо зовсім іншу картину. Виникає запитання: чому ми, дорослі, стоїмо осторонь цього? Ми завжди звикли в усьому звинувачувати державу. Так,

сьогодні Україна й справді у великій скруті. Проте і на місцях, не чекаючи допомоги держави, можна також багато зробити. Відрадно, що ви серйозно віднеслись до організації гарячого харчування дітей в нашій шкільній їдальні. Адже це також один з важливих кроків у покращенні здоров'я наших дітей.

У статті 27 говориться, що держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. Батьки або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення у межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини, а держави-учасниці зобов'язуються у разі потреби надавати матеріальну допомогу.

Але знову хочу звернути вашу увагу на ось такий лист-крик душі дитини: «Не хочу жити. Бо хочу їсти те, що рекламують по телевізору, що їдять мої багаті однокласники. Хочу жити не в гуртожитку, а нашій сім'ї ніколи не світить нормальна квартира...»

Листів з подібним змістом чимало. Хто допоможе цим розчарованим дитячим серцям? Звичайно ж ми, дорослі. В нашій країні створений Дитячий фонд, який займається захистом прав дітей у наш нелегкий час, працює з сімейними дитбудинками, надає найщирішу підтримку і допомогу знедоленим.

І все ж у вас, напевне, виникає запитання: що робити, аби захистити дитину від подібного?

Думаю, що найперше ми повинні оточити її любов'ю, піклуванням, зробити все для того, щоб вона прагнула жити, а не іти з життя. Т.Харріс писав: «У світі сьогодення існує арифметика відчаю, де всі просять любові, але дуже мало тих, хто може її дати». Проте ми з вами, батьки, вчителі, повинні дати якнайбільше любові своїм дітям. Хоч це, напевне, нелегко. В.Сухомлинський свого часу зазначав: «Легше любити весь світ, ніж одну дитину».

В Конвенції також говориться про те, що кожна дитина має право на освіту, запроваджується безплатна і обов'язкова початкова освіта.

- Як ви відноситеся до того, що в Україні обов'язкова загальна середня освіта?

- Що думаєте з приводу тих змін, що відбуваються в наш час у галузі освіти?

II Які ваші думки з приводу 12-річного навчання?

У Конвенції говориться, що держави-учасниці зобов'язуються захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації і сексуального розбещення... забезпечують, щоб жодна дитина не була піддана катуванню чи іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність дитини, видам поведіння або покарання.

Проте знову ж, аналізуючи пресу, ми неодноразово зустрічаємося з випадками, коли батьки застосовують найжорстокіші методи покарання дітей за ту чи іншу провину. Я вважаю, що це неправильно. Тому що на зло дитина ще більше захоче відповісти злом.

- Які методи покарання застосовуєте в своїй сім'ї?

- Чи погоджуєтеся з тим, що тільки «бійкою» можна виправити помилки у поведінці своєї дитини?

- А, можливо, слід вдуматися в слова Я Корчака: «Що більше у дитини волі, то менше необхідності в покараннях. А що більше похвал, то менше покарань»

Підсумок.

Ми зупинилися лише на основних положеннях Конвенції. Варто також згадати і про право дитини на відпочинок і дозвілля, на свободу думки, совісті та релігії, право на доступ до інформації, на користування благами соціального забезпечення, включаючи соціальне страхування. Бачимо, що дитина повинна за всіх обставин бути серед тих, хто першим одержує допомогу і захист.

Великий педагог В.О. Сухомлинський колись зауважив: «Сьогодні діти - завтра народ!» Звичайно, діти - майбутнє нашої країни, і від їхнього фізичного розвитку, знань, вмінь залежатиме, якою буде наша Україна.

Якими сформуємо дітей фізично, морально - таке суспільство й матимемо. «Діти - живі квіти землі», писав М. Горький. І як кожній квітці потрібні певні погодні умови для повного розквіту, так і нашим дітям потрібно створити необхідні умови для їх нормального життя. А це завдання нас з вами батьків і вчителів.

«Ти маєш право...»

Мета: доповнити набуті знання підлітків на основі Загальної декларації прав людини та Конвенції ООН про права дитини, про основні права, виховання самоповаги, почуттів особистої гідності, свободи, рівності прав.

1. *Вступ.* 10 грудня — День захисту прав людини.

2. *Вправа «Дерево наших прав»:*

- написати на аркуші найголовніше особисте право в житті;
- прикріпити на дерево;
- обговорити.

3. *Доповідь* учителя правознавства ... про Конвенцію ООН і Загальну декларацію прав людини.

4. *Робота в групах.*

— Уявіть собі, що сьогодні день вашого правління. Як би 10 «ні» ви пред'явили своїм батькам щодо ваших прав у сім'ї (чого батьки не повинні робити).

— Намалювати схематично запропоновані статті Конвенції ООН :

- ❖ Не можна бити дитину;
- ❖ Право на освіту;
- ❖ право на захист від втручання в життя дітей;
- ❖ право висловлювати свою думку;
- ❖ право на відпочинок і участь у культурному житті.

— Учні зачитують основні пункти Декларації прав людини.

— Написати:

- права дитини;
- обов'язки дитини. (*час — 2 хв.*)

— Розгляд ситуації, де порушено права дитини (обговорення).

— Які заклади виступають на захист дітей? Перелік (обговорення).

— Анкета.

5. *Підсумки спільної роботи. Самовизначення «Я маю право...»*

інформація для роздумів:

• Права кожної людини закінчуються там, де починаються права Іншої, й кожна людина повинна поважати права іншої людини.

• Знання права заслуговує на найбільшу повагу.

Ульпіан

• Рівність прав не в тому, що всі ними користуються, а в тому, що вони всім надані.

Сенека

• Усе, на що людина мав право, дозволено, але не на все, що дозволено, вона мав право.

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ СВОЇ ПРАВА?

(вікторина)

Всі діти незалежно від раси, кольору шкіри, підлоги, мови, релігій, політичних і інших поглядів, національного або соціального походження, статусу власності, народження володіють правами, що містяться в Декларації прав дитини (1959 р.) і Конвенції про права дитини (1989 р.). Сьогодні ми поговоримо про права дитини - про Ваші права. Чи знаєте Ви, що вже з самого народження дитина в нашій країні володіє правами? І ніж більше років йому виповнюється, тим більше має рацію і обов'язків він набуває.

1. Коли чоловік отримує громадянство? (з моменту народження).
2. У якому віці дитини можна усиновити? (у 2 місяці, якщо батьки відмовилися від дитини в пологовому будинку або далечіні письмова згода на усиновлення).
3. До якого віку дитина має право безкоштовного проїзду в суспільному транспорті? (до 7 років, окрім таксі і приватного транспорту).
4. З якого віку дитина дає згоду на усиновлення в суді, і вибирає з ким з батьків жити у разі розлучення батьків? (з 10 років).
5. З якого віку суд має право застосувати до дитини, яка зробила значне або тяжке правопорушення, примусові заходи виховного характеру? (з 11 років направляти дитину в спецшколи строком до 3-х років).
6. З якого віку неповнолітня дитина несе кримінальну відповідальність? (з 14 роки за 11 найбільш тяжких злочинів).
7. З якого віку неповнолітня дитина, з дозволу батьків, може офіційно влаштуватися на роботу у вільний від школи час? Якою повинна бути тривалість робочого тижня? (з 14 до 16 років, 24-годинний тиждень).
8. У якому віці дитина може змінити громадянство по своїй згоді? (з 14 років).
9. Які права має дитина в 15 років? (право створення молодіжних і дитячих організацій; мінімальний вік прийому на роботу за згодою батьків; право самостійне розпоряджатися своєю зарплатою і стипендією; право здійснювати операції за згодою батьків і опікунів; має авторські має рацію; відповідає за завданого збитку на загальних підставах, але якщо власність і заробіток не вистачає - юридичну відповідальність несуть батьки).
10. Які права з'являються у людини з 16-ти років? (право на отримання паспорта, дозволяється прийматися на роботу на загальних підставах, але не більше 36 годин в тиждень; наступає кримінальна відповідальність за всі види злочинів і адміністративна відповідальність).
11. У якому віці хлопця і дівчини можуть одружуватися? (з 17 років дівчинки, з 18 років хлопчики, а за рішенням суду – з 14 років).
12. Назвіть права, які з'являються з повноліттям? (право голосу, право обирати і бути вибраним, право на водіння автотранспорту, право на покупку тютюнових виробів, укладати угоди без згоди батьків, набувати, зберігати і носити газову зброю по дозволу органів внутрішніх справ).

СТРУКТУРА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В ДРУЖНЕНСЬКІЙ ЗОШ І-ІІ

